

Ympäristövastuu ja osallistamisen haasteet

Projektikoordinaattori Outi Virkkula, outi.virkkula@oamk.fi

&

Yksikön johtaja Jukka Tikkanen, jukka.tikkanen@oamk.fi

Johdanto

Ammattikorkeakoulukentällä kuhisee (Puustinen 2010). Kevään 2010 aikana opetusministeriön ja ammattikorkeakoulujen väliset sopimusneuvottelut johtavat rakenteelliseen uudistukseen. Erikoistuminen ja profiloituminen ovat avainsanoja laadittaessa vuoteen 2015 suuntaavia strategioita. Toiminnan keskiössä on tuottaa laaja-alaista osaamista sekä tukea opiskelijoiden yksilöllistä ammatillista kasvuprosessia (Ammattikorkeakoululaki... 2003). Tehtävä edellyttää, että ammattikorkeakoulut kykenevät ennakoimaan työelämän osaamistarpeita, mutta yhä enenevässä määrin korkeakoulusektorin tulee osallistua maailmanlaajuisiin ilmastotalkoisiin ja kestävästä kehitystä edistävään työhön, jolla lisätään oikeudenmukaisuutta, vähennetään ympäristökuormitusta, saavutetaan energiatehokkuutta ja edistetään hyvinvointia. Toisin sanoen ammattikorkeakouluilta edellytetään laajaa ympäristövastuuta, johon kuuluu oman toiminnan lähtökohtien kyseenalaistaminen ja ympäristövaikutusten vähentäminen mutta myös sosiaalinen vastuu (Pietikäinen 2008).

Viime vuosina myös ammattikorkeakouluissa on haettu käytännön sisältöä uusillekin käsitteille, kuten kestävä kehitys, yhteiskuntavastuu ja sosiaalinen vastuu, joita käytetään usein päällekkäin. Korkeakoulujen vastuullisuudelle on muun muassa määritetty 23 tavoitetta, joissa korostuvat organisaation vastuullisuutta tunnustava arvomaailma ja strategia. Vastuullisuuden edistämiseksi on korkeakoulujen yhteistyönä luotu kehittämis- ja seurantaindikaattorit sekä kysymyslistat itsearviointiin. Arvioinnissa noudatetaan Korkeakoulujen arviointineuvoston laadunvarmistusperiaatteita, ja se soveltuu myös Korkeakoulujen kansainvälistymisstrategian (2009) toteutumisen arviointiin. Korkeakoulujen kansainvälistymisstrategia (2009, 11) laajentaa ympäristövastuun globaalisti.

Tavoitteet ovat siis laajat ja abstraktit, mutta käytännössä ne saavutetaan työyhteisön yhteisillä pienillä teoilla. Yksi keskeinen ongelma käytännön ympäristötyössä onkin, miten organisaation kaikki toimijat saadaan toteuttamaan usein teoreettiselta näyttävää ympäristöstrategiaa. Yksi keino opettajien ja opiskelijoiden sitouttamiseen on, että heidät osallistetaan ammattikorkeakoulun vastuullisen toiminnan tekijöinä johdonmukaisesti myös strategioiden ja ohjelmien laatimiseen. Linjakkaat rakenteelliset päätökset tarvitsevat usein aika suoraviivaista "ylhäältä alas" -johdettua suunnittelua, mutta vastuullisen toiminnan aktivoiminen asiantuntijaorganisaatiossa taas edellyttää onnistunutta yhteistyötä organisaatioiden kaikkien tasojen välillä. Tässä artikkelissa tarkastellaan ammattikorkeakoulujen ympäristövastuullista toimintaa ja arvioidaan sen toteuttamiseen ja edistämiseen liittyviä haasteita erityisesti

osallistumisen näkökulmasta. Esimerkkinä käytetään Oulun seudun ammattikorkeakoulun Luonnonvara-alan yksikön ympäristöohjelmapirosessia.

Keinot tasavertaiseen osallistumiseen

Useat Suomen korkeakoulut ovat sitoutuneet kestävän kehityksen edistämiseen omassa organisaatiossaan yhteistyössä muiden korkeakoulujen kanssa. Tästä hyvänä esimerkkinä on Suomen korkeakouluille vuonna 2008 perustettu kestävän kehityksen koulutuksen, tutkimuksen ja kehittämisen foorumi (Kekefoorumi). Turun ja Kymen ammattikorkeakoulut laativat vuosittain yhteiskuntavastuuraportin osana organisaation strategista kehittämistä. Raportointi on oman toiminnan arviointi- ja viestintätyökalu, mutta on myös lisännyt korkeakoulun ymmärrystä uuden ammattikorkeakoululain mukaisesta aluekehitystehtävästä (Helmi & Luoto 2008). Haaga-Helia-ammattikorkeakoulun toimipisteet ovat sitoutuneet Green Office –ympäristöohjelmaan. Oulun seudun ammattikorkeakoulu uusi strategia linjaa toiminnan yhdeksi keskeiseksi lähtökohdaksi kestävän kehityksen (Osaamisella hyvinvointiin... 2015). Nykyistä näkyvämpi ja aktiivisempi rooli ympäristövastuullisena toimijana ja vaikuttajana edellyttää ammattikorkeakouluilta asiantuntijuuden lisäämistä ja omien toimintojen tarkistamista. Opetusministeriössä keinot kestävän kehityksen työn profilointiin on linjattu selkeästi (kuvio 1).

Kuvio 1. Keinot ammattikorkeakoulujen kestävän kehityksen edistämiseksi (mukailtu teoksesta Kestävän kehityksen... 2006, 62–63).

Hyvin käynnistynyt ympäristövastuullinen toiminta pitää nyt laajentaa koskettamaan työyhteisöä, mukaan lukien opiskelijoita. Kestävän kehityksen suoritukset eivät saa jäädä muutaman henkilön tehtäväksi. Yhteisesti jaettu visio luo pohjaa työyhteisön sitouttamiselle ja sellaisen ilmapiirin luomiselle, että kestävä kehitys ei ole jotain ylimääräistä kaiken muun kehittämisen rinnalla, vaan olennainen osa toimintaa. Ympäristövastuullisuus on osoitus organisaation halusta osallistua ympäristötalkoisiin. Vastuullisuuden julistus muutetaan

käytännöksi samoilla työkaluilla kuin mikä tahansa muukin strategian osa-alue, siis viestinnällä, koulutuksella, motivoinnilla, organisoinnilla, kannustimilla ja osoittamalla julkinen sitoutuminen (Halme 2004).

Koulutus on välttämätöntä, jotta henkilökunta ymmärtää ja hyväksyy ympäristövastuullisen toiminnan vaatimat muutokset työtehtävissään. Ympäristötyön organisoinnissa ympäristötiimit ja –vastaavat ovat merkittävässä roolissa, jolle tulee antaa myös riittävästi vaikutusmahdollisuuksia. Mikäli ympäristövastuiden hoitamiseen ei osoiteta riittävästi resursseja, viesti työyhteisölle ympäristöasioiden hoitamisen tärkeydestä ei välity. (Halme 2004.) Tämän lisäksi kunkin työyhteisössä ympäristötyöhön osallistuvan tulee kokea, että eettisesti vastuullisesta toiminnasta on muutakin seurausta kuin puhdas omatunto. Ympäristöalkuiset tehtävänimikkeet eivät yksin tee organisaatiosta ympäristövastuullista. ”Ympäristö”työntekijät eivät saa jäädä ns. alibihenkilöiksi, sillä ison joukon synnyttämät ongelmat voidaan ratkaista vain yhteisvoimin. (Kyllönen 2008.)

Usein peräänkuulutetaan osallistajille ja osallistujille tasavertaisuutta yhteistyöhön, jotta päämäärätietoinen toiminta nykytilanteen parantamiseksi olisi mielekästä (esim. Koskinen 2010). Käytännön työympäristö määrittää mahdollisuudet ja rajat toimia ympäristövastuullisesti, mitä jokaisessa (ammatti)korkeakoulussa tulisi tarkastella kriittisesti: Kuinka meillä tuetaan ja/tai rajoitetaan tekemään päivittäisiä kestävän kehityksen tekoja? Kuinka kannustamme työyhteisöä dynaamiseksi ympäristösuorittajaksi? Miten osoitamme, että tehty työ tuottaa positiivisia kestävän kehityksen vaikutuksia ja kustannussäästöjä? Mokka & Neuvonen (2006, 19) kiteyttävät ratkaisun seuraavasti: ”Ihmisille täytyy antaa mahdollisuus olla mukana tekemässä. Valmiiksi tehty on jonkun muun omaisuutta. Vain omaksi koettu on arvokasta, vain sellaisesta voi kantaa vastuuta.”

Ympäristötoiminta Oamkissa

Oulun seudun ammattikorkeakoulussa (Oamk) on ympäristöasioita edistetty toiminnan perustamisesta lähtien. Pää tavoitteena on saada vuonna 2011 kestävän kehityksen työstä tunnustus, joka todentaa, että kaikki hyvinvoinnin ulottuvuudet on otettu huomioon opetuksessa, tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnassa sekä ylläpitotoiminnoissa. Jatkuva parantaminen edellyttää oman toiminnan kriittistä tarkastelua, mutta myös itse tekoja eli ympäristövaikutusten vähentämistä ja muuta sosiaalista vastuunottoa, mitä pystytään todentamaan, seuraamaan ja mittaamaan. Nämä linjaukset Oamkissa tehtiin aikanaan hallinnon ylätasolla, johtoryhmässä ja hallituksessa. Ympäristöohjelman toteuttamisen strategiaa on johdonmukaisesti toteutettu ”alhaalta ylös.”

Kestävän kehityksen käytännön työtä tehdään yksikötason ympäristötiimeissä ympäristövastaavien johdolla. Työtä tukee Oamkin ympäristötiimi ja muu työyhteisö sekä yhteistyö muiden (ammatti)korkeakoulujen kanssa. Luonnonvaralan yksikölle myönnettiin sertifikaatti ISO14001-ympäristöstandardin vaatimukset täyttävästä ympäristöjärjestelmästä marraskuussa 2008, ja muiden

yksiköiden ympäristötyötä arvioidaan sisäisillä ristiin auditoinneilla. Parhailaan keskustellaan WWF:n ylläpitämän Green Office -ympäristöohjelman rakentamisesta organisaation eri yksiköihin. Vihreän toimiston ensisijainen tavoite on organisaation hiilidioksidipäästöjen vähentäminen ja ekologisen jalanjäljen pienentäminen. Oamkin henkilökunnan ja opiskelijoiden intrassa on käytössä ympäristöaloitteet ja -palautteet -järjestelmä, joka on tehokas tapa saada äänensä kuuluville. Yhteisen keskustelufoorumin opiskelijoille tarjoaa vuosittain toteutettava kaikille avoin, vapaasti valittava *Ympäristönsuojelun ajankohtaiset asiat* -opintopaketti, johon voi osallistua myös avoimen ammattikorkeakoulun sekä VirtuaaliAMK:n kautta. Opintopaketti on kasvattanut vuosi vuodelta suosioaan, ja keskustelu on ollut vilkasta (ks. kuvio 2).

Kuvio 2. Opiskelijoiden kommentteja ympäristöluento -opintopaksolta.

Oamkin tuore strategia nostaa kestävä kehityksen yhdeksi toiminnan määrittäjäksi. Kevään 2010 aikana toteutetaan Oamkin yksiköissä laadun sisäiset auditoinnit. Lisäksi opetussuunnitelmauudistus luo painetta opetushenkilökunnalle. Haastetta riittää, jotta yhteisesti hyväksytty kestävä kehityksen arvopohja saadaan jalkautettua ruohonjuuritasolle toiminnallisiin prosesseihin. Tämä edellyttää myös sitä, että johtamis- ja toimintakulttuuri ilmentävät aidosti kyseisiä arvoja ja päämääriä. Työyhteisön mielestä kestävä kehitys on todennäköisesti yksi tärkeä näkökulma muiden joukossa. (Räisänen 2009.)

Esimerkki osallistamisesta Luonnonvara-alan yksikössä

Oulun seudun ammattikorkeakoulun Luonnonvara-alan yksikössä arvotettiin merkittävät ympäristönäkökohdat alkuvuonna 2010. Nykyiset päämäärät (sähköenergian kulutuksen ja paperin käytön vähentäminen sekä ympäristötietoisuuden lisääminen) kaipasivat päivitystä. Lisäksi ulkoisissa auditoinneissa yksikön arvottamisprosessi oli todettu puutteelliseksi avoimuuden ja läpinäkyvyyden osalta. Nyt toteutetulle arvottamiselle kiinnitettiin kolme askelmerkkiä. Ensimmäinen vaihe oli ympäristökoulutus, jossa henkilökunta ja opiskelijajäsenet

osallistettiin mukaan päätöksentekoon. Koulutukseen osallistuneiden tehtäväksi tuli määritellä yksikön keskeiset toiminnot, niiden ympäristönäkökohdat sekä ympäristövaikutukset sekä arvioida näiden merkittävyyttä. Keskustelun ja ryhmätöiden lopputuloksena saatiin 15 toimintoa, jotka on esitetty tarkemmin kuviossa 3.

	Toiminto	Ymp.näkökohta	Ympäristövaikutus
1	Kopiointi ja tulostus	Paperin kulutus	Jätteen kertyminen ja raaka-aineiden ehtyminen
2	Kiinteistön lämmitys	Lämmitysenergian käyttö	Kasvihuonevaikutus, luonnonvarojen ehtyminen
3	Valaistus ja sähkölaitteet	Sähkön käyttö	Luonnonvarojen ehtyminen, kasvihuonevaikutus
4	Veden käyttö	Käyttövesi	Vesivarojen ehtyminen
5	Veden käyttö	Jätevedet	Vesistön tilan huononeminen
6	Jätteiden käsittely	Sekajätteen määrä ja laatu	Jätteiden kertyminen ellinympäristöön
7	Jätteiden käsittely	Ongelmajätteet	Ympäristön myrkyttyminen, terveysvaikutukset
8	Työhön ja opiskeluun liittyvä matkustaminen	Polttoaineen kulutus ja liikennepäästöt	Luonnonvarojen ehtyminen, ilmastovaikutukset, ilman laatu
9	Kemikaalien käsittely ja varastointi	Kemikaaliturvallisuus	Ympäristön myrkyttyminen, terveysvaikutukset
10	Työ- ja opiskelutilat	Työympäristön terveys ja viihtyvyys	Ilman laatu, Melu, Työturvallisuus, terveyden edistäminen ja työssä jaksaminen
11	Ulkotilat	Piha-alueen turvallisuus ja viihtyvyys	Luonnon ekologisten arvojen turvaaminen, Työturvallisuus, terveyden edistäminen ja työssä jaksaminen
12	Hankintatoiminta	Elinkaarijättele hankinnoissa	Kierrätettävyys, Luonnonvarojen ehtyminen, ilmastovaikutukset, lähialueen elinvoima
13	Opetus	Ympäristöosaaminen	Ympäristövastuullisuuden lisääntyminen
14	TKI-toiminta	Ymp. asioiden huomioiminen TKI-toiminnassa	Kestävyyttä lisäävät hankkeet
15	Tiedotus- ja yhteistyö	Ympäristötietoisuus	Ympäristömyötäiset valinnat

Kuvio 3. Keskeiset toiminnot, niiden ympäristönäkökohdat ja -vaikutukset.

Prosessin toisessa vaiheessa Luovan ympäristötiimi (yhteensä 9 henkilöä, joista kolme opiskelijajäsentä) saattoi ympäristönäkökohtien merkittävyyden arvioinnin päätökseen. Arvottaminen tehtiin johdonmukaisella pisteytysmenetelmällä. Arvottamisen tärkeä vaihe oli keskustelu arviointikriteereistä ja -asteikosta (kuvio 4) yhteisen ymmärryksen luomiseksi. Seuraavaksi kukin tiimin jäsen teki näkökohtien arvottamisen.

Kolmas vaihe sisälsi lopputuloksista tehtävät johtopäätökset, jotka käsiteltiin Luovan ympäristötiimin kokouksessa. Tätä varten kunkin tiimin jäsenen tekemät arvottamiset koottiin yhteen, keskiarvojen lisäksi kokoukselle esitettiin tulosten hajonta. Näin tiimin kokouksessa kohdennettiin keskustelu niihin ympäristönäkökohtiin, jotka ovat tiimin jäsenten mukaan tärkeimpiä, mutta myös niihin, joissa näkemykset erosivat eniten. Esimerkiksi näkökohta "kemikaalien käsittely ja varastointi" oli sellainen, jota osa tiimin jäsenistä piti merkittävänä ja osa vähäpätöisenä. Tämä vastausten hajonta kertoo siitä, että organisaatio ei ole tältä osin tiedostanut oman toimintansa mahdollisia ympäristövaikutuksia. Kohdennettu keskustelu ympäristötiimissä lisäsi merkittävästi yksikön työntekijöiden ympäristötietoisuutta. Lopulta kriteerit "sidosryhmien ja lakisäänteiset vaatimukset" sekä "omat vaikutusmahdollisuudet" saivat puolet suuremman painoarvon kuin muut kriteerit. Keskeisimmiksi ympäristönäkökohdiksi valikoituivat "ympäristötietoisuus", "ympäristöosaaminen" ja "polttoaineen kulutus ja liikennepäästöt", minkä puitteissa ympäristötyötä jatketaan tulevina lukuvuosina.

Arvo	Vaikutuksen laajuus	Vaikutuksen vakavuus	Vaikutuksen todennäköisyys	Vaikutuksen kesto	Sidosryhmien vaatimukset	Parantamistoimenpiteillä saavutettava hyöty verrattuna kustannuksiin	Omat vaikutusmahdollisuudet
1	Ei vaikutusta	Ei vaikutusta	Hyvin epätodennäköinen	Erittäin lyhyt	Eimainintoja	Olematon	Olemattomat
2	Palkallinen	Pieni	Epätodennäköinen	Lyhyt	Asiasta keskusteltu, voi vaikuttaa imagoon	Vähäinen	Vähäiset
3	Alueellinen	Kohtalainen	Todennäköinen	Kohtalainen	Toivomuksia esitetty jonkin verran lakisääteisiä vaatimuksia vaikuttaa imagoon	Merkittävä	Hyvät
4	Valtakunnallinen	Suuri	Erittäin todennäköinen	Pitkä	Vaatimuksia esitetty tiukat lakisääteiset vaatimukset merkittävä vaikutus imagoon	Erittäin merkittävä	Erinomaiset

Kuvio 3. Esimerkki Oamkin Luonnonvara-alan yksikössä käytetyistä ympäristönäkökohtien arvioinnin kriteereistä ja pisteytyksestä.

Pohdintaa

Artikkelissa jäseneltiin ammattikorkeakoulun kestävä kehityksen toimintaa ja siihen liittyviä "kipupisteitä" erityisesti osallistumisen näkökulmasta. Myös muu korkeakoulusektori on aktivoitunut ympäristövastuullisessa toiminnassa, ja haasteet ovatkin suurimmalta osin yhteneväiset. On äärimmäisen tärkeää, että ympäristösuoritukset eivät jää ylläpitotoimintojen (sähkön ja lämmön kulutus, veden käyttö ym.) tarkastelun tasolle, vaan kestävä kehityksen arvopohja viedään kaikkien toimintaan ja tehdään teot näkyviksi. Hyvä ympäristöasioiden hallinta on osa laadukasta työympäristöä, josta viestitään, jota koordinoitään ja joka on vastuutettu riittävän selkeästi. Toimiva palautejärjestelmä sekä kannustimet, jotka aktivoivat myös opiskelijat vaikuttamaan ja ottamaan nykyistä enemmän vastuuta, ovat tärkeässä asemassa. Se, että opetus aidosti pyrkii vastaamaan yhteiskunnan tarpeisiin ja kykenee tarjoamaan riittävän monipuolista osaamista, on yksi selkeä houkutin osallistua opiskeluaikana oman koulutusohjelmansa kehittämiseen.

Yksiköissä toteutettavat sisäiset laatu- ja ympäristöauditoinnit (vertaisarvioinnit) ovat esimerkki *win-win* -tilanteesta, joka edistää omasta toiminnasta oppimista ja yhteisöllistä reflektointia. Lisäksi hyvät käytänteet tulevat jaetuiksi ja yhdessä tekemisen ilmapiiri vahvistuu. Koska ympäristövastuullinen toiminta ja kestävä kehityksen arvot ja tavoitteet läpäisevät koulutusorganisaation koko toiminnan, sen laadunvarmistus tulisi integroida tehokkaasti osaksi organisaation laadunvarmistusjärjestelmää. (Räisänen 2009.) Oulun seudun ammattikorkeakoulussa selvitetään opinnäytetyönä kevään 2010 aikana Oamkin kestävä kehityksen nykytila, missä kyselytutkimuksena kartoitetaan Oamkin henkilöstön näkemyksiä siitä, miten kestävä kehitys otetaan yksiköissä ja Oamkissa huomioon. Tuloksia hyödynnetään laadittaessa kehittämisehdotukset Oamkin kestävä kehityksen toiminnalle. Tulee muistaa, että mikään olemassa oleva ympäristöjärjestelmä ei tarjoa yksiselitteisiä työkaluja kestävä kehityk-

sen integroimiseen osaksi ammattikorkeakoulujen ydinprosesseja (opetus ja tki-toiminta), sillä se on yhteisponnistus, johon opetusministeriö on jo osoittanut keinot.

Lähteet

Ammattikorkeakoululaki N:o 351. Suomen säädöskokoelma N:o 351–358.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/kokoelma/2003/20030060.pdf> Hakupäivä 10.2.2010.

Halme, M. 2004. Kohti ympäristömyönteisempää organisaatiokulttuuria. Teoksessa Heiskanen, E. (toim.) Ympäristö ja liiketoiminta. Tampere: Tammer-Paino, 147–162.

Helmi, S. & Luoto, L. 2008. Yhteiskuntavastuu Turun ammattikorkeakoulussa. Kever-verkkolehti 7; 4.
<http://ojs.seamk.fi/index.php/kever/article/view/192/373> Hakupäivä 10.2.2010.

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa. Baltic 21E -ohjelman toimeenpano sekä kansallinen strategia YK:n kestävästä kehityksestä edistävän koulutuksen vuosikymmentä (2005 - 2014) varten. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006: 6.

Korkeakoulujen kansainvälistymisstrategia 2009–2015. Opetusministeriön julkaisuja 2009:21.
http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2009/Korkeakoulujen_kansainvalistymisstrategia_2009_2015.html Hakupäivä 10.2.2010.

Kyllönen, S. 2008. Ympäristöstään vastuullisen ihmisen jäljillä. Teoksessa Portin, A. (toim.) Kaikesta jää jälki – puheenvuoroja ympäristöä säästävistä valinnoista. Otava: Keuruu, 18–47.

Koskinen, S. 2010. Lapset ja nuoret ympäristökansalaisina. Ympäristökasvatuksen näkökulma osallistumiseen. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 98. Helsinki: Hakapaino.

Mokka, R. & Neuvonen, A. 2006. Yksilön ääni. Hyvinvointivaltio yhteisöjen asialla. Sitran raportteja 69. Helsinki: Sitra.
<http://www.sitra.fi/julkaisut/raportti69.pdf> Hakupäivä 18.2.2010.

Osaamisella hyvinvointiin. Oulun seudun ammattikorkeakoulun strategia 2015. Luonnos.

Pietikäinen, S. 2008. Organisaatioiden yhteiskuntavastuu. Teoksessa Portin, A. (toim.) Kaikesta jää jälki – puheenvuoroja ympäristöä säästävistä valinnoista. Otava: Keuruu, 232–249.

Puustinen, M. 2010. AMK-kartalla kuhisee. *Opettaja* 2/2010, 14–16.

Räisänen, A. 2009. Miten globaalivastuu ja koulutuksen arviointi kytkeytyvät toisiinsa? Teoksessa Virtanen, A. & Kaivola, T. (toim). *Gloaalivastuu ja kestävä kehitys koulutuksessa. Kehittämisen ja seurannan tietopohja. Opetusministeriön julkaisuja 2009:56, 194–199.*

Virtanen, A. 2009. Korkeakoulujen vastuullisuuden tavoitteet sekä seurannan, arvioinnin ja kehittämisen menetelmät ja indikaattorit. Teoksessa Virtanen, A. & Kaivola, T. (toim). *Gloaalivastuu ja kestävä kehitys koulutuksessa. Kehittämisen ja seurannan tietopohja. Opetusministeriön julkaisuja 2009:56, 155–180.*